

Балухтіна О. М., Кузьмін В. В., Кузьміна М. О., Іванченко А. В., Іванов Є. Р.

СИСТЕМА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ІЗ СІМ'ЯМИ, ЯКІ ВИХОВУЮТЬ ДІТЕЙ ІЗ РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРУ

Стрімке зростання кількості дітей із розладами аутистичного спектру призвело до багатьох соціальних проблем, які стосуються не лише самої дитини, а й її сім'ї. Саме цим пояснюється необхідність актуалізації сімейної соціальної роботи, заснованої на цінностях якості життя індивіда чи соціальної групи. Метою статті є аналіз системи соціальної роботи із сім'ями, які виховують дітей з розладами аутистичного спектру. Проведено дослідження наукових публікацій з питання соціальної роботи з сім'ями, які виховують дітей з розладами аутистичного спектру, визначено наявні в державі соціальні послуги та соціальні установи, залучені до їх надання. З'ясовано нормативно-правові основи соціальної роботи з сім'ями, які виховують дітей з аутизмом. На прикладі міжнародної громадської організації «Фонд допомоги дітям з синдромом аутизму «Дитина з майбутнім»» відзначено важливу роль громадського сектору у наданні соціальних послуг. За результатами опитування, проведеного фондом серед сімей з дітьми з аутизмом, які виїхали за кордон під час повномасштабної війни, сильними сторонами України є: доступність та широкий спектр послуг і сервісів, високий рівень фахівців, сильні батьківські організації, можливість впливати на процеси на рівні громади, доступність ліків і інформації, інклюзія, фінансова доступність послуг. Це є підтвердженням того, що соціальна робота в нашій державі розвивається в правильному напрямку.

Доведено також необхідність використання міжнародного досвіду щодо створення сприятливих умов для утримання дітей сім'єю. Акцентовано увагу на необхідності застосування стратегії соціальної роботи, яка направлена на залучення власних ресурсів сім'ї для зміни проблемної ситуації, так званої «сімейно-орієнтованої практики».

Ключові слова: аутизм, дитина, розлад аутистичного спектру, сім'я, соціальна послуга.

Важливе завдання в практиці соціальної роботи полягає в розширенні прав та можливостей сімей, які виховують дитину з розладами аутистичного спектру (далі – РАС), що забезпечить їхній доступ до послуг, що надаються громадою та суспільством. Саме це стане важливим кроком в подоланні соціальної ізоляції та покращить якість життя сім'ї.

В українському науковому дискурсі про соціальну роботу є лише поодинокі дослідження, в яких висвітлюються специфічні проблеми хворих на РАС та потреби сімей, які їх підтримують. Вітчизняна наукова спілька розглядає це питання більше в дискурсі психології, психіатрії та педагогіки, ніж у контексті соціальних інтервенцій, які передбачають акцентування уваги дослідників на особливостях психічної діяльності людей з аутизмом, міжособистісних стосунків у родині, деталі процесу навчання дітей з аутизмом, але ігнорування соціального та сімейного благополуччя.

В цілому вивченням проблем і важливості соціальної підтримки сімей, які виховують дітей з порушеннями розвитку, в тому числі з аутизмом займається широке коло науковців, серед яких: І. А. Костін, К. О. Островська [5], Т. В. Семигіна [12–13], Т. В. Скрипник [10], О. Ю. Столярик [11–13], В. В. Тарасун, Д. І. Шульженко, Л. С. Яблуновська, та інші. Так, К. О. Островська [5] та Т. В. Скрипник [10] досліджували комплексний супровід освітнього процесу дітей з аутизмом та особливості їхньої абілітації. Вплив захворювання дитини на особливості життєдіяльності сім'ї вивчали О. Воробей та Р. Бобир [1]. Питання генези становлення соціальної роботи із сім'ями, де виховується дитина з аутизмом розглядала Л. С. Яблуновська.

Вагому роль в уточненні та конкретизації поняття «сімейна соціальна робота» відіграють наукові розвідки О. Ю. Столярик [11–13] та Т. В. Семигіної [12–13]. Так, ще в 2020 р. вчені відзначали, що сімейна соціальна робота в Україні на нинішньому етапі її розвитку не достатньо клієнтоцентрована, хаотична, фрагментарна і зорієнтована на потреби і ресурси окремих категорій сімей. Також попри розгалужену мережу державного та приватного сектору надавачів соціальних послуг, відсутні напрацьовані алгоритми та технології соціальної підтримки деяких сімей. Дуже важливе питання оцінки якості надання соціальних послуг в Україні теж не несе комплексної характеристики діяльності провайдерів послуг, а зводиться лише до формування статистично-кількісної інформації [13, с. 39].

В іншій статті О. Ю. Столярик відзначає, що здебільшого труднощі доступу виникають в отриманні соціальних та медичних послуг, і в меншій мірі – освітніх та реабілітаційних послуг, однак і вони не здатні задовольнити потреби дитини та сім'ї. Серед виявлених проблем: відсутність інформації про послуги, які надаються в регіоні, факти стигматизації членів сімей провайдерами послуг, брак часу та відповідність послуг потребам сім'ї, територіальна віддаленість надавачів послуг. Також причиною зниженого доступу до послуг є стрес батьків, та все, що ж ним пов'язано [11, с. 292].

Шляхом проведеного опитування та аналізу вчена визначає перелік соціальних послуг, якими користуються сім'ї з дітьми РАС: послуга представництва інтересів (майже половина опитаних); надання матеріальної/ грошової/ натуральної допомоги від органів соціального захисту та обслуговування (незначна частина опитаних). Окрім того, дослідження виявило низький показник залучення сімей до масових заходів, організованих соціальними службами.

О. Ю. Столярик та Т. В. Семигіна також вводять поняття «сімейно-орієнтованої практики» як підходу, спрямованого на сильні сторони клієнтів, якими і є сім'ї, де виховуються діти з РАС [12–13]. Це стратегія

соціальної роботи, яка направлена на залучення їхніх власних ресурсів до зміни проблемної ситуації. На жаль, застосування такого підходу у роботі із сім'ями, які виховують дитину з інвалідністю не набуло поширення в Україні, на відміну від закордонних розвідок, де дослідники вважають підхід альтернативним методом наснаження сімей як активних суб'єктів вирішення власних життєвих негараздів та методом посилення їхньої спроможності [12, с. 16]. Водночас аналіз теорії та досвіду практики соціальної роботи в рамках досліджуваної теми дозволяє виявити суттєві прогалини в наявних знаннях, які потребують глибшого наукового та системного вивчення проблеми.

Метою статті є аналіз системи соціальної роботи із сім'ями, які виховують дітей з РАС. Основними завданнями є дослідження наукових публікацій з питання соціальної роботи з сім'ями, які виховують дітей з РАС, визначення наявних соціальних послуг та соціальних установ, залучених до їх надання, роль громадського сектору у наданні соціальних послуг, аналіз результатів опитування щодо проблем, з якими зустрічаються сім'ї, які виховують дітей з РАС та які під час війни виїхали за кордон; дослідження міжнародного досвіду щодо створення умов для утримання дітей сім'єю; розкриття нормативно-правових основ соціальної роботи з сім'ями, які виховують дітей з аутизмом.

Методами дослідження є загальні та спеціальні наукові методи. Зокрема, аналіз, синтез, узагальнення, індукція, класифікація. Як основний метод використано аналіз документів. Теоретичну, інформаційну та методологічну основу дослідження становлять праці та науково-теоретичні дослідження вітчизняних та закордонних вчених із питань державної соціальної політики з реабілітації дітей з РАС, статистичні дані офіційного веб-сайту міністерства соціальної політики України [6], а також законодавчі акти, нормативні документи та концептуальні положення, що регулюють державну соціальну політику в Україні [7–8].

Розлад аутистичного спектра визначається як порушення роботи мозку дитини, в результаті якого вона страждає серйозними комунікативними та поведінковими проблемами. Стан характеризується трьома складовими, згідно з якими медики визначають наявність порушення:

1. Відсутність прагнення та здатності підтримувати соціальну взаємодію. Дитина з аутизмом проявляє нездатність до встановлення соціальних контактів, не ініціює спілкування ні з дорослими, ні з однолітками.
2. Вузькість, обмеженість інтересів. Діти з РАС схильні «зациклюватися» на певному занятті, грі, предметі. Наприклад, у них присутня патологічна «любов» до незвичайних предметів, їх сортування, до перегляду одних і тих самих мультимедіа і т. і.
3. Стереотипність поведінки. Дітей з РАС часто можна визначити по здійсненню регулярних «дивних» дій або ритуалів. Наприклад, сидати на диван тільки з правого боку або перед ранковим умиванням поплескати в долоні [2].

2 квітня визнано Всесвітнім днем поширення інформації про проблему аутизму. До 2019 р. у Міжнародному класифікаторі хвороб (далі – МКХ-10) РАС відсутній взагалі. Замість нього до самостійних діагностичних одиниць відносили: дитячий аутизм; атиповий аутизм; синдром Ретта; синдром Аспергера. Нова редакція МКХ-11 за 2019 р. вже містить поняття РАС, яке ділиться на підтипи за 8 критеріями інтелектуального та мовного розвитку.

За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, одна дитина з 160 має будь-який із розладів аутистичного спектру. РАС неможливо вилікувати, але дуже часто, при правильному корекційному втручанні діти з атиповою формою аутизму або з синдромом Аспергера мають рівні шанси на соціалізацію.

Довгий час в Україні взагалі була відсутня статистика РАС, тому що донедавна в нозології аутизм фіксувався як «дитяча шизофренія». Припускаємо, скоріше за все, що і зараз статистика відзначається неточною. Так, за даними на 2019 р. понад 75 тис. дітей в Україні мали аутистичні розлади. Відповідно до даних електронної системи охорони здоров'я, станом на жовтень 2023 р. обліковано 20 936 дітей з діагнозом аутизм [2]. Очевидно, що цифри не співпадають. Ймовірно, це пов'язано з війною, з виїздом великої кількості батьків з дітьми з таким діагнозом за кордон.

Таблиця 1

Статистика дитячого аутизму в Україні [2]

Область	Кількість дітей з аутизмом (ос.)	Область	Кількість дітей з аутизмом (ос.)
Вінницька	647	Миколаївська	630
Волинська	374	Одеська	490
Дніпропетровська	983	Полтавська	540
Донецька	627	Рівненська	1253
Житомирська	735	Сумська	343
Закарпатська	910	Тернопільська	370
Запорізька	909	Харківська	1246
Івано-Франківська	435	Херсонська	389
Київська	5100	Хмельницька	994
Кіровоградська	652	Черкаська	937
Луганська	101	Чернівецька	821
Львівська	1117	Чернігівська	333
Разом		20 936	

Аналізуючи дані табл. 1, стає зрозуміло, що велика частина таких сімей стали внутрішньо переміщеними особами. Мова йде про Київську, Львівську, Рівненську, Харківську області, де зафіксована найбільша кількість дітей цієї категорії.

Наведемо деякі статистичні дані на підтвердження тези щодо того, як змінилася ситуація під час війни. Так, за інформацією Департаменту охорони здоров'я Одеської міської ради, у період з 2019 до 2022 рр. в Одесі кількість дітей, що перебувають на обліку з РАС, збільшилася з 115 до 254 (більш ніж у 2 рази). За даними табл. 1, по всій Одеській області зафіксовано 490 дітей з діагнозом РАС. Наприклад, в Кіровоградській області в 2017 р. обліковувалося 120 дітей з РАС, які звернулися за соціальною допомогою, а в 2023 р. – вже 652 дитини (збільшення в 5 разів).

Отже, попри значне зростання, абсолютні показники поширеності РАС в Україні залишаються істотно нижчими, ніж у США та країнах Європи. Але відомо, що кількість аутистів має стійку динаміку до збільшення у всьому світі. На перших місцях Гонконг, Південна Корея та США. Існує багато можливих пояснень цього очевидного росту, включно з розвитком інформаційних технологій, розширення діагностичних критеріїв тощо.

Але очевидним є той факт, що насправді таких дітей значно більше, просто батьки часто не поспішають привести їх до спеціалістів, щоб не чути діагнозу, негативного прогнозу, складностей у лікуванні та корекції. Більшість батьків не хочуть миритися з тим, що у їхньої дитини аутизм, вони відкидають діагноз, і лише через деякий, вже згаяний час, погоджуються на допомогу. Треба усвідомлювати, що чим раніше буде діагностовано аутизм, тим більше у дитини шансів подолати труднощі, пов'язані з розладом.

Стрімке зростання кількості дітей із РАС призвело до виникнення багатьох соціальних проблем, що стосуються не лише самої дитини, а й її найближчого оточення, тобто сім'ї. Маємо констатувати, що фактично батьки, які виховують дітей з аутизмом, мимоволі виключаються з уваги соціальної роботи, або втручання носять фрагментарний характер, не враховуючи специфіку таких сімей як окремої соціальної групи.

В сучасному науковому дискурсі існує поняття «якість життя сім'ї» та ступінь соціалізації сім'ї, що виражається в рухливості та мобільності членів сім'ї, їхньої участі в суспільному житті, специфіці стосунків усередині сім'ї, статусі батьків в соціумі, психологічному, емоційному здоров'ї та сімейному щасті. Існуючі соціальні проблеми посилюють стрес і депресію у членів сім'ї, нездатність вирішувати життєві проблеми без зовнішньої підтримки. Тобто якість життя сім'ї, з однієї сторони, враховує вплив члена сім'ї з інвалідністю на динаміку сімейних взаємовідносин, а з іншої – вивчає соціальну політику, яка включає спектр послуг, спрямованих на наснаження життєстійкості сім'ї [12, с. 56].

Спектр базових послуг, що потребує сім'я, яка виховує дитину з РАС, включає в себе освітні, навчальні, реабілітаційні, медичні та соціальні послуги. В Україні, яка пропагує інклюзію в освітянській сфері, для дітей з аутизмом найбільш поширеною формою освіти залишається спеціальна. В державі створені спеціальні школи-інтернати, які з політикою деінституціалізації поступово репрофілюються в навчально-реабілітаційні центри, корекційні центри, центри денного перебування та розвитку тощо.

Як показує міжнародний досвід, першочерговим завданням соціальних працівників/спеціалізованих соціальних працівників є створення умов для утримання дітей сім'єю. Оскільки діти не можуть гармонійно розвиватися поза домом, батьки повинні вміти створити гарну домашню обстановку (атмосферу щастя, любові та розуміння). Це основне положення Конвенції ООН про права дитини, викладене в преамбулі документу, підкреслює важливість створення системи соціальної підтримки сімей, щоб гарантувати, серед іншого, права дітей на сім'ю [1, с. 80].

Ще в 1960-х роках у Сполучених Штатах було доведено, що зусилля, спрямовані на батьків (соціальні служби), можуть принести користь і дітям, покращуючи їх добробут, сприяючи соціальному розвитку та позитивно впливаючи на майбутні покоління. У зв'язку з цим, увага держави та громадськості має бути зосереджена на соціальному супроводі біологічних сімей, щоб підвищити компетентність батьків при одночасному покращенні спроможності біологічних сімей виховувати дітей.

Процес вступу України до Європейського Союзу передбачає впровадження європейських стандартів і методів забезпечення прав дитини та підтримки вразливих сімей. Зазначені критерії відображені в різних міжнародних документах, зокрема: постанові Ради Європи щодо прав дітей та розвитку соціальних послуг, дружніх до дітей та сімей; загальноєвропейських рекомендаціях щодо переходу від інституційної системи догляду до системи, яка ґрунтується на послугах у сім'ї та громаді; керівних принципах ООН щодо альтернативного догляду за дітьми; постанові Європейської комісії «Інвестиції у дітей: розірвати коло неблагополуччя» [4].

В національному законодавстві одними із перших нормативно-правових актів, які вперше окреслюють напрями соціальної роботи із сім'ями, однак не розмежовують їх від інших клієнтів соціальної роботи, таких як діти та молодь, професійні колективи тощо стали Закон України «Про соціальну роботу із сім'ями, дітьми та молоддю» (21 червня 2001 р.) та Закон України «Про соціальні послуги» (стара ред. – 19 червня 2003 р.; нова ред. – від 17.01.2019 р.) [7–8]. Так, серед основних суб'єктів надання соціальних послуг: уповноважені органи, представлені департаментами соціального захисту населення; органи виконавчої влади та місцевого самоврядування; спеціалізовані утворення – Центри соціальних служб, які знаходяться у підпорядкуванні Міністерства соціальної політики України) та служби у справах дітей.

В державі також існує громадський сектор, суб'єктами якого є фізичні та юридичні особи, які надають послуги сім'ям, об'єднання громадян, благодійні (релігійні, громадські) організації, волонтерська діяльність.

Очевидно, що державні (комунальні) інституції не можуть повністю покрити надання соціальних послуг сім'ям, в яких виховуються діти з РАС. Тому на допомогу приходить приватний сектор, «нерегульована соціальна робота» (термін, що використовується в науковій розвідці Т. В. Семигіної, О. Ю. Столярик, О. М. Зубчик) [13, с. 41].

На сучасному етапі можна виокремити чотири соціальні послуги, які спрямовані на задоволення потреб дітей з інвалідністю, в тому числі і з РАС: соціальна підтримка; соціальна адаптація, що включає соціальне обслуговування; супровід під час інклюзивного навчання (персональний асистент); тимчасовий відпочинок для батьків або осіб, які їх замінюють, що здійснюють догляд за дітьми з інвалідністю. Соціальні послуги, якими користуються сім'ї (додатково до тих, що зазначалися вище): догляд вдома (забезпечення догляду за дитиною з інвалідністю на час трудової діяльності батьків), надання послуг денного перебування/денної зайнятості для дітей з інвалідністю. Всі соціальні послуги надаються згідно державним стандартам, затвердженим Міністерством соціальної політики [6].

Роль громадського сектору велика. Його основні переваги над державними провайдером соціальних послуг – доступність, комплексність, багатofункціональність, адресність, клієнтозорієнтованість, системність та орієнтація на потреби та запит громади [13, с. 41]. Якщо зазначити все ж і недоліки, то треба наголосити, що донедавна не завжди надані послуги можна було віднести до надання кваліфікованої допомоги. Але ситуація, станом на зараз, змінилася на краще. І сьогодні, в умовах повномасштабної війни громадський сектор, приватні особи, волонтери відіграють дуже важливу і суттєву роль в якісному наданні соціальних послуг.

Громадський сектор в сфері соціальної роботи з сім'ями, які виховують дітей з аутизмом або РАС представлений досить широко. Є великі громадські організації та благодійні фонди, які серед інших видів допомоги надають підтримку таким сім'ям (наприклад, «Карітас»). Також є і ті, які створені саме для надання такої спеціалізованої допомоги. Таким прикладом є діяльності всеукраїнської ГО «Фонд допомоги дітям з синдромом аутизму «Дитина з майбутнім»», яка існує з 2009 р.

Основні напрямки діяльності ГО: забезпечення системної допомоги людям з аутизмом та адвокацію прав дітей з аутизмом в Україні; налагодження комунікації між організаціями, дотичними до проблем аутизму; організація діалогу між урядом та громадськими майданчиками в цій сфері [3].

Організація є засновником щорічної міжнародної практичної конференції, Міжнародної академії аутизму, ініціатором парламентських слухань з питань аутизму. Громадська організація створила в Україні 16 постійних проєктів, серед них студії розвитку, соціалізації та спорту для дітей, дитячий садочок для дітей з особливостями розвитку «Дитина з майбутнім» тощо.

Цікавим та змістовним є проведене організацією онлайн-анкетування «Рік великої війни. Досвід українців з аутизмом за кордоном». Опитування проводилося у березні-квітні 2023 р. Його учасниками стало понад 70 родин, в основному, зі східних та центральних регіонів України, Київської області, які вимушені були виїхати за кордон. Мета опитування полягала в тому, щоб зрозуміти як українські родини з дітьми з РАС, що тривалий час перебувають у країнах ЄС, оцінюють забезпечення особливих потреб своїх дітей за кордоном; з якими викликами і можливостями вони зіштовхнулися під час вимушеної евакуації; як за цей час змінилась їхня оцінка української інфраструктури для потреб дітей з аутизмом тощо.

За результатами дослідження встановлено перелік найбільших проблем, які з'явилися в цих сім'ях з початком війни, а саме: психологічний фактор (71,2%), невизначеність майбутнього (67,6%) та неможливість планування (66,5%). При цьому, «раптове зникнення послуг та фахівців для дитини» (49,3%) люди оцінили як проблему навіть більшу, ніж проблеми логістичні, фінансові чи медичні – 48, 46 і 38% відповідно, хоча саме вони під час екстреної масової евакуації були вкрай гострими і непередбачуваними. Та для родин з дітьми з аутизмом саме підтримуючі дитину зовнішні фактори завжди відіграють надзвичайне значення, цінність якого важко переоцінити [3].

Водночас, практично всі опитані, незалежно від країни перебування, відзначають, що вони вперше відчули сталу, структуровану і системну державну й муніципальну підтримку, а також надзвичайно високу толерантність суспільства та інституцій до особливих дітей. Українському суспільству для досягнення цих показників, судячи з результатів опитування, треба ще багато і ретельно працювати в цих напрямках.

Разом з тим, сильними сторонами України, яких значна частина респондентів не побачила за кордоном, є: доступність та широкий спектр послуг і сервісів, високий рівень фахівців, сильні батьківські організації, можливість впливати на процеси на рівні громади, доступність ліків і інформації, інклюзія, фінансова доступність послуг. Відповідно, треба констатувати, що ставлення українців, які тривалий час перебувають з дітьми з аутизмом за кордоном, до системи підтримки людей з ментальними порушеннями в Україні за рік покращилося чи не зазнало змін. Це багато про що говорить на користь держави, в тому числі, й про те, що соціальна робота з сім'єю в нашій країні розвивається в правильному напрямку.

Отже, система соціальної роботи із сім'ями, які виховують дітей із РАС, – це діяльність з надання допомоги та соціальних послуг не тільки дітям з РАС а й їхнім сім'ям, які знаходяться в складних життєвих обставинах. Основні з них це соціальна підтримка; соціальна адаптація, що включає соціальне обслуговування; супровід під час інклюзивного навчання (персональний асистент); тимчасовий відпочинок для батьків або осіб, які їх замінюють, що здійснюють догляд за дітьми з інвалідністю. Науковці зазначають, що адекватний, систематичний доступ до послуг – один з ключових факторів, що впливає на якість життя кожного окремого члена сім'ї та на саму дитину з аутизмом.

Сучасна соціальна робота заснована на цінностях, які визначають якість життя індивіда чи соціальної групи як провідну мету соціальної роботи та результат практичної діяльності. Досягнення цієї мети можливе завдяки розвитку суспільної справедливості, розширення прав індивідів та посилення колективної відповідальності, розвитку інклюзивності соціального середовища. На сучасному етапі розвитку України пріоритети національної політики визначаються на основі міжнародних стандартів і норм з урахуванням реалій країни щодо становища сім'ї та дітей.

Перспективним напрямом подальших наукових досліджень може стати вивчення питання моніторингу та оцінки якості надання соціальних послуг сім'ям, в яких виховуються діти з РАС.

Використана література:

1. Воробей О., Бобир Р. Місце дитини-аутиста в сучасному українському суспільстві. *Етнічна історія народів Європи*. 2012. Вип. 37. С. 79-82.
2. В Україні на обліку – понад 20 тис. дітей з аутизмом. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-health/3769403-v-ukraini-na-obliku-ponad-20-tisac-ditej-z-autizmom.html> (дата звернення: 23.01.2024).
3. Громадська організація «Дитина з майбутнім». URL: <https://cwf.com.ua/mizhnarodni-konferencziyi-z-autizmu/> (дата звернення: 24.01.2024).
4. Інвестиції у дітей: розірвати коло неблагополуччя: Постанова Європейської комісії, 2013. 120 с. URL: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=89&langId=en&newsId=2061&moreDocuments=yes&tableName=news> (дата звернення: 23.12.2023).
5. Островська К. О. Аутизм: проблеми психологічної допомоги: навч. посібник. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. 10 с.
6. Міністерство соціальної політики України : офіційний сайт. URL : <https://www.msp.gov.ua>.
7. Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 р. № 2671-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 10.12.2023).
8. Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю: Закон України від 21.06.2001 р. № 2558-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14#Text> (дата звернення: 23.01.2024).
9. Романчук О. І. Розлади спектру аутизму в запитаннях та відповідях. Львів : Колесо, 2009. 168 с.
10. Скрипник Т. В. Феноменологія аутизму: монографія. К. : Вид-во «Фенікс», 2010. 320 с.
11. Столярчук О. Ю. Доступність послуг для сімей, які виховують дітей з аутизмом, як мета соціальної роботи. *Social Work and Education*. 2020. Vol. 7, No 3. Pp. 289-303.
12. Столярчук О. Ю., Семигіна Т. В. Соціальна робота із сім'ями, які виховують дітей з аутизмом. Інтервенція з розвитку сильних сторін : монографія. Таллінн : Teadmus, 2022. 188 с.
13. Столярчук О. Ю., Семигіна Т. В., Зубчик О. М. Сімейна соціальна робота: реалії України. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського*. Одеса, 2020. Вип. 4 (133), С. 38-46.

References:

1. Vorobey O., Bobir R. (2012). Mistse dytyny-autysta v suchasnomu ukrainskomu suspilstvi [The place of an autistic child in modern Ukrainian society]. *Ethnic history of the peoples of Europe*, 37, 79-82. [in Ukrainian]
2. V Ukraini na obliku – ponad 20 tys. ditej z autyzmom [In Ukraine, there are more than 20,000 children with autism]. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-health/3769403-v-ukraini-na-obliku-ponad-20-tisac-ditej-z-autizmom.html> (data zvernennia: 23.01.2024). [in Ukrainian]
3. Hromadska orhanizatsiia «Dytyna z maibutnim» [Non-governmental organization "Child with the future"]. URL: <https://cwf.com.ua/mizhnarodni-konferencziyi-z-autizmu/> (data zvernennia: 24.01.2024). [in Ukrainian]
4. (2013). Investytzii u ditei: rozirvaty kolo neblahopoluchchia: Postanova Yevropeiskoi komisii [Investing in children: breaking the cycle of disadvantage: Regulation of the European Commission]. URL: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=89&langId=en&newsId=2061&moreDocuments=yes&tableName=news> (data zvernennia: 23.12.2023). [in Ukrainian]
5. Ostrovska K. O. (2015). Autyzm: problemy psykhologichnoi dopomohy: navch. posibnyk [Autism: problems of psychological help: education. manual]. Lviv : Vydavnychiy tsentr LNU imeni Ivana Franka, 10 s. [in Ukrainian]
6. Ministerstvo sotsialnoi polityky Ukrainy: ofitsiinyi sait [Ministry of Social Policy of Ukraine]. URL : <https://www.msp.gov.ua/>. [in Ukrainian]
7. Pro sotsialni posluhy [On social services] : Zakon Ukrainy vid 17.12.2019 № 2671. (redaktsiia vid 27.04.2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (data zvernennia: 10.12.2023). [in Ukrainian]
8. Pro sotsialnu robotu z simiamy, ditmy ta moloddiu [About social work with families, children and youth]: Zakon Ukrainy vid 21.06.2001 r. № 2558-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14#Text> (data zvernennia: 23.01.2024). [in Ukrainian]
9. Romanchuk O. I. (2009). Rozlady spektru autyzmu v zapytanniakh ta vidpoviadiakh [Autism spectrum disorders in questions and answers]. Lviv : Koleso, 168 s. [in Ukrainian]
10. Skrypnyk T. V. (2010). Fenomenohiia autyzmu: monohrafiia [Phenomenology of autism: monograph]. K. : Vyd-vo «Feniks», 320 s. [in Ukrainian]
11. Stoliaryk O. Yu. (2020). Dostupnist posluh dlia simei, yaki vykhovuiut ditej z autyzmom, yak meta sotsialnoi roboty [Availability of services for families raising children with autism as a goal of social work]. *Social Work and Education*, 7, 3, 289-303. [in Ukrainian]
12. Stoliaryk O. Yu., Semyhina T. V. (2022). Sotsialna robota iz simiamy, yaki vykhovuiut ditej z autyzmom. Interventsiia z rozvytku sylnykh storin : monohrafiia [Social work with families raising children with autism. Intervention for the development of strengths: a monograph]. Tallinn : Teadmus, 188 s. [in Ukrainian]
13. Stoliaryk O. Yu., Semyhina T. V. & Zubchik O. M. (2020). Simeina sotsialna robota: realii Ukrainy [Family social work: realities of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Pivdenoukrainskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni K.D. Ushynskoho*. Odessa, 4 (133), 38-46. [in Ukrainian]

O. Balukhtina, V. Kuzmin, M. Kuzmina, A. Ivanchenko, E. Ivanov. System of social work with families raising children with autistic spectrum disorders

The rapid increase in the number of children with autism spectrum disorders has led to many social problems that affect not only the child himself, but also his family. This explains the need to update family social work based on the values of the quality of life of an individual or a social group. The purpose of the article is to analyze the system of social work with families raising children with autism spectrum disorders. A study of scientific publications on the issue of social work with families raising children with autism spectrum disorders was carried out, social services available in the state and social institutions involved in their provision were determined. The regulatory and legal bases of social work with families raising children with autism have been clarified. The important role of the public sector in the provision of social services was noted on the example of the non-governmental organization «Child with the Future» Fund for Aid to Children with Autism Syndrome. According to the results of the analysis of the conducted survey among families who went abroad during the war, the strengths of Ukraine are: accessibility and a wide range of services, high level of specialists, strong parent organizations, the opportunity to influence processes at the community level, availability of medicines and information, inclusion, financial availability of services. This is confirmation that social work in our country is developing in the right direction.

The need to use international experience to create favorable conditions for families to keep children is also proven. Attention is focused on the need to apply a strategy of social work, which is aimed at attracting the family's own resources to change the problematic situation, the so-called «family-oriented practice».

Key words: autism, child, autism spectrum disorder, family, social service.

УДК 37.013.78

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2024.97.02>

Беньковська Н. Б.

**ХАРАКТЕРИСТИКА КРИТЕРІЇВ І ПОКАЗНИКІВ
ПРОФЕСІЙНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ
ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКИХ СИЛ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ**

Стаття присвячена визначенню критеріїв та показників професійної комунікативної готовності майбутніх офіцерів Військово-Морських сил Збройних сил України.

З огляду на особливості професійної комунікативної готовності майбутніх офіцерів Військово-Морських сил Збройних сил України, специфіку їхньої професійної підготовки, було визначено критерії професійної комунікативної готовності майбутніх офіцерів ВМС ЗС України, а саме: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, комунікативно-діяльнісний.

У структурі мотиваційно-ціннісного критерію виокремлено такі показники: наявність професійних мотивів і мотивів досягнення успіху в майбутній професійній діяльності; наявність пізнавальних інтересів у процесі навчання; прагнення до саморозвитку та самовдосконалення; наявність лідерських якостей.

Серед основних показників когнітивного критерію визначені такі: знання з англійської мови загалом; знання з професійно орієнтованої англійської мови військово-морського спрямування; індивідуально-психологічні особливості людини, які зумовлюють вибір засобів та стратегій професійної комунікації; основи професійної конфліктології; знання про основні норми й правила поведінки з огляду на міжкультурний аспект комунікації.

Серед основних показників комунікативно-діяльнісного критерію диференційовано такі: сформованість мовленнєвих умінь; уміння перекладати оригінальну фахову документацію військово-морського спрямування; володіння лексику військово-морської терміносистеми; уміння розуміти на слух загальний зміст і деталі професійного матеріалу англійською мовою військово-морського спрямування; уміння виробляти і приймати рішення на основі неповної інформації, з огляду на ліміт часу для спілкування; уміння реалізувати професійну комунікацію в непередбачуваних умовах; уміння прогнозувати поведінку людей із різним темпераментом і характером; уміння ідентифікувати схильність особистості до конфліктної поведінки.

Ключові слова: критерії, показники, професійна підготовка, комунікативна підготовка, готовність, спілкування, професійні якості, майбутні офіцери, Військово-Морські сили Збройних сил України.

Виклики, які постали перед Україною внаслідок російсько-української війни, зумовлюють необхідність удосконалення фахової підготовки майбутніх офіцерів Військово-Морських сил Збройних сил України (далі – ВМС ЗС України). Одним з ключових факторів професійної підготовки майбутніх офіцерів ВМС ЗС України є те, що протягом останніх років фахова підготовка українських військових моряків, їх навчання здійснюється саме за стандартами НАТО. Тому нагальним питанням в підготовці майбутніх офіцерів ВМС ЗС України є сформованість та розвиток професійної комунікативної готовності майбутніх офіцерів ВМС ЗС України.

Унаслідок проведеної наукової розвідки, О. Бабиш виокремила такі критерії сформованості комунікативно-дискурсивної культури майбутніх офіцерів-прикордонників: когнітивно-інформаційний, мотиваційно-цільовий, виховний та результативний [1, с. 64].